

E-Slovenija: kritička analiza društveno-prostornih dimenzija informatizacije

Franc Trček*

SAŽETAK

U članku se izlažu problemi informatizacije u Sloveniji. Proces informatizacije od početka je zahvatio najšire slojeve. U nekim područjima, poput mobilne telefonije, Slovenija je gotovo u vrhu. Na drugoj strani, tržište telekomunikacijskih usluga nije liberalizirano i mreže za prijenos podataka nisu međusobno povezane, te su cijene usluga visoke. Takve zapreke usporavaju napredovanje zemlje prema infomacijskom društvu.

Autor zaključuje da se Sloveniju stoga ne može smatrati informacijskim društvom iako se uočavaju neki razmjerno dobri pokazatelji stupnja informatizacije. Daje neke smjernice za moguće scenarije informatizacije u zemlji, imajući na umu da uspješan prijelaz s industrijskog na informacijski oblik razvoja zahtijeva sinergiju modernističkog teritorijalnog planiranja infrastrukture, usmjerenost informacijskih elita prema profitu i inovacijski potencijal cyber (pot)kultura.

Ključne riječi: informatizacija, informacijska pismenost, Internet, Slovenija

Uvod: informatizacija kao proces modernizacije

Na osnovi analize dostignutoga stupnja informatizacije na različitim teritorijalnim, socijetalnim i sektorskim razinama, te ponajprije analize neuralgičnih razvojno problematičnih trendova, u tekstu izlažem analizu informatizacije Slovenije. Polazeći od scenarijskičkoga pristupa, koji je kao analitičku pomoć

* Franc Trček, Center za prostorsko sociologiju, Inštitut za društvene vede, Fakulteta za društvene vede, Univerza v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenija, e-mail: franc.trcek@guest.arnes.si.

za potrebe planiranja prostornih razvojnih politika iznio Kos (Kos, 1998; Zupančič, 2000), u zaključku dajem projekciju četiriju mogućih scenarija informatizacije Slovenije.

U analizi polazim od iskustvene spoznaje ograničenosti postojećih politika informatizacije na različitim razinama teritorijalne organizacije društvenoga života u Sloveniji, koja se, zbog nepovezanosti konkretnih politika informatizacije i time izostanka sinergičnih učinaka, te zbog teoretskoga polazišta o informatizaciji kao procesu modernizacije, pokazuje kao glavni razvojni problem.

Premda je uobičajeno izrazom *informacijsko društvo* usputno obilježavati tzv. postmoderno društvo, svoja teoretska polazišta zasnivam na analizi procesa informatizacije najrazvijenijih informacijskih društava. Ona pokazuju da je u uspješnim slučajevima riječ o državama ili gradsko-regionalnim okruženjima, u kojima se informacijsko društvo uspostavilo zakonodavstvom koje potiče javno financiranje razvoja informacijsko-telekomunikacijskoga sektora i razvoj informacijsko-telekomunikacijske infrastrukture uz oblikovanje e-sadržaja. Osim te spoznaje, u argumentiranju uspješnosti obično se izlaže i "potreba za procesom deregulacije", premda "politike deregulacije" ne smijemo shvaćati kao smanjenje regulative. Analiza konkretnih politika pokazuje da se nositelji političke moći u suradnji s privatnim izvorima kapitala javljaju kao glavni ponuđači kapitala za razvoj informacijskih društava. Pritom preko agencija za telekomunikacije i informatizaciju istodobno posreduju kao regulatori u traženju konsenzusa između raznovrsnih interesa privatnoga kapitala, te suoblikuju i osiguravaju standarde.

Uspješne politike informatizacije počivaju na društvima koja su se odlučila za prijelaz iz industrijskoga u informatički model razvoja, ako se koristimo Castellsovom terminologijom (Castells, 1996) kao ishodištem za planiranja budućih razvojnih politika. Premda je riječ o novom modelu razvoja, na temelju analize konkretnih razvojnih praksi moguće je zaključiti da je kod politika razvoja informacijskoga društva riječ samo o novim procesima modernizacije, bitno ne mnogo različitima od modernizacijskih razvojnih procesa industrijskog društva (vidi Trček, 2003: 101-106). Uspješnost politika informatizacije još je uvijek ovisna u prvom redu o nacionalnim razvojnim politikama, u kojima glavnu ulogu planera, regulatora, korektora, ali i financijera, imaju nacionalne, regionalne i gradske izvršne vlasti. One sadržajnim usmjerenjima konkretnih politika u velikoj mjeri određuju ne samo infrastrukturnu informacijsku razvijenost, nego i izbore e-sadržaja, koji su ključni za uspješnost uspostavljanja "informacijskoga društva za sve". Zbog toga se u zbirnoj analizi informatizacije Slovenije ponajprije bavim modernizacijskom (ne)uspješnošću politika informatizacije u Republici Sloveniji.

Analiza dostignutog stupnja informatizacije

Stupanj sadašnje informatizacije u Sloveniji možemo donekle detaljno odrediti prvenstveno na temelju rezultata istraživanja *Korištenje interneta u Sloveniji* (vidi <http://www.ris.org>) i na temelju nekih drugih istraživanja (longitudinalno istraživanje Slovensko javno mišljenje SJM MEDIANA, European Survey of Information Society ESIS) te statističkih indikatora. Masovnije korištenje interneta u Sloveniji u posljednjih deset godina imalo je tri vala. Prvi, prije 1995. godine, činili su pretežito studenti i zaposleni u akademskim ustanovama, kojima je bio omogućen besplatan pristup akademsko-istraživačkoj mreži (Akademska in raziskovalna mreža Slovenije) ARNES. Tome se oko 1995-98. pridružio drugi val korisnika. Činili su ga srednjoškolci i osnovnoškolci, što je bilo posljedica uspješnoga programa računalnoga opismenjavanja. Među korisnicima drugog vala bilo je već onih koji su za pristup koristili komercijalne ponuđače, te korisnika koji su internetu pristupali s posla. U trećem, pak, valu u razdoblju nakon 1998. dobivamo raznolikiju demografsku strukturu korisnika i sve veći udjel pristupa iz vlastita doma.

Rezultati sondaža raširenosti i korištenja interneta (longitudinalno istraživanje Raba interneta v Sloveniji longitudinalno istraživanje RIS) iz godine 1999. pokazali su da je pristup internetu imalo 15% slovenskih domaćinstava. Taj udjel je do svibnja 2003. porastao na 35% (prosjeak EU iznosi 51%). Pritom, prema ocjenama istraživačke skupine RIS-a, tjedno je bilo 528.000 korisnika.

Usporedba indikatora informacijske razvijenosti navodi na zaključak da se produbljuje informatizacijski raskorak između Slovenije i EU-a. Iznimka je kabelaška TV-mreža kao područje u kojem Slovenija izrazito odstupa od prosjeka EU-a. U infrastrukturi kabelaških mreža među članicama EU-a postoje velike razlike. Isto tako, Slovenija se uvrštava u države s najvećim stupnjem prodora mobilne telefonije.

Razvojno je problematična i činjenica da smo došli do stupnja kada se popunila populacija potencijalnih korisnika Interneta, što su najavljivala istraživanja u godinama 1999. i 2000. Ako na razvoj informatizacije gledamo nešto šire, to jest ako kao korisnike uključujemo cjelokupnu funkcionalno pismenu populaciju bez obzira na starost, moguće je predvidjeti usporavanje rasta broja novih korisnika. Na to upozorava i činjenica da se polako izjednačuje broj korisnika interneta i broj korisnika računalne opreme općenito. Tu do izražaja dolazi manjak informatizacijske politike koja bi obuhvatila ostale slojeve, informatizacijski manje pismene, ili one koji imaju odbojnost prema informatizaciji. Kod analiza uvođenja lokalnih virtualnih demokracija (Bryan, 1996; Connell, 1996; Downey & McGuigan (ur.), 1999; Grossman, 1995; Hauben, 1995, 1997; Trček, 1997) upravo se manjak strategija mobilizacije informacij-

ski isključenih slojeva pokazao kritičnim momentom u prevladavanju važnih demografsko-strukturnih karakteristika ranih korisnika.¹

Najmanje problematični su mlađi slojevi stanovništva, jer informacijsku pismenost smatraju nečim normalnim i razumljivim. Oni predstavljaju najveći dio "prirodnog prirasta" novih korisnika u posljednjih pet godina. Iznenaduje i zabrinjava to što se unatoč dobroj računalnoj opremljenosti školskih kabineta, internet ne uključuje u obrazovni proces, osim kod poduke računarstva. Problematičniji su drugi, još neinformatizirani slojevi, koji se obično preklapaju i s društveno nepriviligiranim slojevima, kao što su primjerice stariji, kućanice, hendikepirani, etničke manjine i niže obrazovani.

Manjak ponude sadržaja i usluga u domaćem kibernetском prostoru

Ako analiziramo ponudu, stanje u slovenskom kibernetском prostoru je pesimistično i razvojno kritično. Još se uvijek radi samo o prevladavanju socijalnih potreba među korisnicima kibernetского prostora, ukratko o neformalnim druženjima, sinkronim i asinkronim brbljanjima. Dakako, potrebno je sačuvati tu kibernetску (sub)kulturnu pluralnost, premda je potrebno razvijati i elektroničko poslovanje, kupnju i bankarstvo.

Godine 2000. pripremao se prijenos platnog prometa među tvrtkama na banke. U analizi e-bankarstva sredinom 2000. godine zaključeno je da je na prijenos bilo pripravno 2/3 slovenskih poduzeća, te da je među poduzećima "zadovoljstvo e-bankarstvom znatno veće nego među pojedincima" (vidi <http://www.ris.org/si/ris2000/fin.htm>). Prema podacima Agencije za platni promet (APP-a) iz ožujka 2001. "udjel pravnih osoba s platnim naložima u računalnom obliku iznosio je trećinu svih djelatnih gospodarskih subjekata." Anketa poduzeća RIS-a iz prosinca 2000. godine pokazuje da je razmjena podataka – RIP-a s APP-om ovisna o veličini tvrtke.² Usporedno gledano, Slovenija se svrstava uz skandinavske države kad je u pitanju e-platni promet. Premda su prema rezultatima istog istraživanja poduzeća zadovoljna s bankovnim elektroničkim platnim prometom (ocjena 4 na ljestvici od 1 do 5), na informatizirani platni promet posredstvom banaka prešla ili je samo jedna desetina. Tako analitičari RIS-a zaključuju da se prijenos platnoga prometa s APP-a na poslovne banke, kao jedan od najvećih projekata elektroničkog poslovanja, već na početku pomaknuo za godinu dana. (Preuzeto na <http://www.ris.org> i Filipović, 2001).

Još su lošiji rezultati koji se odnose na elektroničku kupnju i elektroničko bankarstvo. Tako se prema rezultatima RIS-ove web ankete (lipanj/srpanj, 1998) samo trećina ispitanih zanima za elektroničku kupnju. Pri tome treba upozoriti da je kod web ankete riječ o čestim korisnicima interneta. Rezultati

također pokazuju da je u Sloveniji preko interneta kupovalo samo 15% anketiranih, i oni su u većini slučajeva naručeno plaćali pri preuzimanju. Tri četvrtine cjelokupne vrijednosti kupnji bilo je obavljeno u inozemstvu. U pet godina se udjel e-kupaca povećao na 21% cjelokupne populacije (svibanj 2003), što je još uvijek znatno manje od europskoga prosjeka koji iznosi 35%.

Premda se radi o velikom zaostajanju za razvijenim informatičkim državama kada je riječ o e-kupnji, analitičari zaključuju da je to zaostajanje “razmjerno razumljivo” jer nema povoljne ponude e-kupnji u slovenskome kibernetičkom prostoru. Tako kod relativno uspješnih glazbenih e-trgovina, odskače ona Mercatorova ali je u dostavi još uvijek teritorijalno ograničena. U istraživanju zaključuju da internet ima veći posredni utjecaj pri kupnji posebice na području računarstva, glazbe, automobilizma i mobilne telefonije. Potencijalni se potrošači na predstavljačkim stranicama informiraju o proizvodima i uspoređuju kad je god moguće cijene i druge razlike među konkurencijom. (vidi na <http://www.ris.org/si/ris2000/novice/20000619a.htm> i <http://www.ris.org/si/ris2000/zzz.html>)

Uzrok usporenog razvoja e-kupnje vidljiv je i iz analize u slovenskim mrežnim trgovinama, koju su proveli u VIP-ovoj reviji za potrošače u svibnju 2000. Premda su kupovali samo u šest knjižara i četirima prodavaonicama CD-a, dakle u sektoru s najduljom tradicijom e-trgovanja, analitičari su zaključili da za slovenske mrežne trgovine nisu važni “mrežni popusti”, koji su uobičajeni u stranim mrežnim trgovinama. Ako potencijalni kupac cijeni doda i poštanske troškove, koje su zaračunali u osam od deset mrežnih trgovina, te probleme koje su imali u pokusnoj kupnji ako su vraćali proizvode ili odustali od kupnje, e-kupnje u slovenskim mrežnim trgovinama još se uvijek ne isplati. (članak je u cijelosti objavljen na <http://www.ris.org/si/ris2000/novice/20000601.htm>)

Osim sve većeg broja korisnika interneta u Sloveniji, te s time povezane rastuće demografske i dohodovne šarolikosti, iz RIS-ove je ankete vidljivo i smanjenje zanimanja za kupnju putem interneta. Pritom je potrebno znati da – glede rezultata telefonske ankete – većina korisnika interneta još ne posjeduje kreditne kartice.

Pritom se slažem sa zaključkom skupine istraživača RIS-a, da “otpadaju uglavnom slabiji korisnici, koji nakon početne fascinacije ne pronalaze trajniji razlog za redovitu upotrebu interneta”. Drugim riječima, osim korisnika, koji su vješti u računarstvu i engleskome jeziku, većina još uvijek na internetu ne pronalazi dovoljno privlačnih sadržaja koji bi opravdali troškove korištenja kompjutera od kuće. A upravo je korištenje interneta kod kuće od velikog značenja. Opadanje početne fascinacije i odluka o nekorištenju, u velikoj su mjeri

posljedica manjka sadržaja na slovenskom jeziku i domaćih, korisniku dostupnih usluga.

Mnogi ponuđači usluga servisnih djelatnosti, trgovine, savjetovanja, turizma, kulture i zdravstva predstavljaju potrebnu kritičnu masu za informatizaciju i virtualizaciju ponude u Sloveniji. Virtualna trgovina može otvoriti veće mogućnosti manjim akterima, koji nemaju sredstava za klasičnu prodaju i klasične reklamno-promidžbene akcije. Pritom se prostor koji pokrivaju proteže na cijelu Slovenije i šire.

Ostaje širok opseg potencijalnih sektora koji bi mogli virtualizirati svoje oglašavanje i trgovinu. Pritom je, osim uređenih uvjeta plaćanja i sigurnosti transakcije, potrebno ojačati virtualnu trgovinu i brзом dostavom robe u kuću. Važno bi bilo također osigurati srednjoročnu međusektorsku strategiju poticanja virtualiziranih teleusluga kao sastavnoga dijela strategije informatizacije.

Rezultati ankete "Osobna upotreba IT-a u Sloveniji i EU" (tablica 1) pokazuju da je postojao veliki potencijalni interes za usluge informacijskog društva u Sloveniji. Iz rezultata ankete također je vidljivo da trenutačno u "domaćem" kibernetском prostoru ne postoje korisne usluge³. Kvalitetno izvedena virtualizirana ponuda, te u prvom redu brza dostava robe i ažurnost informacija i njihova posredovanja u kibernetском prostoru, zasigurno bi privukli informatizirani dio populacije uz pretpostavku da se uredi način plaćanja.

Analiziranjem informatizacije Slovenije na temelju smjernica "eEurope" (tablica 2) moguće je ustanoviti da je na infrastrukturnoj razini ostvaren visok stupanj informatizacije školskih zavoda i odgojnih ustanova. Upitna je stvarna iskorištenost i uključivanje postojeće informacijske infrastrukture u procese učenja. Glede činjenice da gotovo cijeli nekomercijalni pristup internetu u Sloveniji teče preko akademske mreže ARNES-a, koja u svojem djelovanju ima probleme s nacionalnim telekomunikacijskim operaterom ne možemo govoriti o osiguranom "brzom internetu za istraživače i studente". Egalitaristička obrada svih korisnika usluga akademske nekomercijalne mreže uz neosiguravanje "otvorenosti mreže" koja bi trebala biti zajamčena prema novom Zakonu o telekomunikacijama (vidi ZTel 65.–73. član), često ne samo da ne omogućuje brz pristup, nego čak onemogućuje ozbiljno istraživačko povezivanje i rad.

Polazeći od zakonskih osnova koje su dane u *Zakonu o telekomunikacijama o elektroničkom poslovanju i elektroničkom potpisu*, te u *Uredbi o uvjetima za elektroničko poslovanje i elektronički potpis* (Perenič, 2001) moguće je zaključiti da ne postoji krovni zakon koji bi trebao osigurati deregulaciju telekomunikacijskog i informacijskog tržišta osiguravanjem konkurencije i otvorenosti mreža, kao ni zakonska osnova za sigurno i učinkovito elektroničko poslovanje sa sigurnim elektroničkim potpisom. Na razini zakonodavstva su, dakle, dani temelji za otvaranje tržišta informatičke ekonomije, koje bi trebalo

omogućavati snižavanje cijena pristupa mrežama i uslugama, poticanje e-poslovanja i e-prodaje uz zajamčenu sigurnost transakcija.

Tablica 1: Usluge informacijskog društva u Sloveniji

Usluge informacijskog društva u Sloveniji	Koristim	Ne koristim, ali me zanima	Ne zanima me
upravljanje osobnim bankovnim računom, pregledavanje tečajnih lista, burzovnih informacija i ostalih ekonomskih poslova pomoću računala	4,4%	41,1%	54,5%
dobivanje liječničkog savjeta preko računala, primjerice pojašnjenje rentgenskih slika ili krvnoga testa	0,9%	50,1%	50,8%
posjet svim europskim muzejima preko Interneta, kada god želite, prema vašim osobnim interesima	1,3%	42,8%	55,9%
preko računala stupiti u dodir s političarima i raspravljati s njima	0,4%	16,8%	82,8%
završiti obrazovni tečaj od kuće, preko računala ili televizije	1,8%	50,4%	47,8%
pripremiti cjeloviti plan izleta (dobiti informacije o mjestima, putovanju, rezervacijama itd.) preko računala ili teleteksta	3,1%	56,3%	40,6%
preko računala pregledavati dnevne novine i ostale informacijske servise	6,0%	36,2%	57,8%
preko računala dobiti informacije o video i audio kasetama, CD-ima, knjigama, računalnoj opremi ili uslugama (ako ih kasnije namjeravate kupiti ili unajmiti)	4,7%	41,9%	53,4%
preko računala tražiti posao i pregledavati slobodna radna mjesta	4,1%	52,1%	47,4%
preko računala dobiti informacije o svojim potrošačkim pravima	1,6%	59,6%	38,3%
sklapati financijske ugovore, na primjer osiguranja, uzimati kredite preko računala	0,1%	34,1%	65,8%
obavljati upravne i službene poslove (npr. sređivati dokumente, zahtjeve od kuće u općini, upravnoj jedinici ili mjesnom odboru preko računala.	0,7%	52,5%	46,8%

Izvor: RIS, 1999.

Tablica 2: Razvojne smjernice inicijative eEurope

*uključivanje školaraca u digitalno doba*jeftiniji pristup Internetu*poticanje e-prodaje*brzi Internet za istraživače i studente*pametne kartice za siguran elektronički pristup*osiguravanje rizičnoga kapitala za digitaliziranu malu privredu*e-participacija hendikepiranih*digitalizirano tele-zdravstvo*inteligentni transport*e-vlada

Izvor: Preuzeto iz eEurope: An Information Society For All, Progress Report 2000.

Ako analiziramo svakodnevnu praksu djelovanja u slovenskom kibernet-skom prostoru, mogu se složiti s kritikom Andreja Rusa (2001) koju daje na primjeru problema privatizacije telekomunikacija. Njegov je zaključak da će se država kao regulator telekomunikacija uvođenjem novoga Zakona o telekomunikacijama morati “ pretvoriti iz menadžera telekomunikacijskoga poduzeća u regulatora telekomunikacijskoga sektora.” Osim predviđene privatizacije Telekoma morat će postati regulator deregulacije, koja je u Zakonu o telekomunikacijama – kao krovnom zakonu za regulaciju razvoja informatičke Slovenije – sredstvo za uspostavljanje konkurentnosti. Pitanje je u kolikoj mjeri je država pripravna na novu ulogu koja je ključna za uspostavljanje informatičkog društva.

U svojoj analizi djelovanja Telekoma kao monopolističkog nacionalnog operatera telekomunikacija u devedesetima, Rus (2001.) zaključuje da on u svojoj strategiji nije bio sposoban za kvalitativni preskok iz infrastrukturno-tehnološkog u područje usluga. Telekom Slovenije svoju kvalitetu još uvijek izražava samo “kvalitetom tehnologije i žica”, koja na duži rok ne omogućuje lojalnost stranaka uz pretpostavku konkurentnog snižavanja cijena za istu uslugu i poboljšanje ponude raznovrsnih usluga. Mogu se složiti s njegovim zaključcima da se Telekom – i država kao njegov većinski vlasnik – ponašao investicijski rastrošno, jer nije slijedio globalne trendove informatički najrazvijenijih država, i prakse “javno-privatnoga partnerstva”. Svojim ponašanjem Telekom je rizik javnih financija prenio na građane, umjesto da ga podijeli s privatnim ulagačima. S obzirom na to da je “puknuo napuhani mjehurić” dio-nica sektora informatičke tehnologije, upitno je u kolikoj mjeri država može

vratiti javno financiranje infrastrukture Telekoma kad je predviđena njegova privatizacija.

Da samo zakonodavstvo nije dovoljno pokazuju i – uz domaće probleme s ARNES-om – i prve konkurentske ponude jeftinijih međunarodnih poziva za internet telefoniju Telekomom – slučaja nizozemskog nacionalnog operatera KPN-a i primjera British Telecoma, koje spominje Rus (2001). Premda je u objema državama stupio na snagu zakon o demonopolizaciji telekomunikacijskoga tržišta, oba bivša monopolista su pokušala obraniti monopolnu situaciju pod izgovorom “tehničkih mogućnosti” i “tehnički nerješivih” problema pri otvaranju lokalnih, mjesnih mreža ostalim ponuđačima telekomunikacijskih usluga. Agencija za regulaciju telekomunikacija, koja bi nakon prihvaćenog zakonodavstva trebala jamčiti konkurentnost i otvorenost mreža, je onaj akter koji bi, u deregulaciji i otvaranju bivšega monopolnog tržišta, trebao nadzirati i regulirati ponašanje Telekoma. Predviđam da će se Telekom izgovarati na tehničke poteškoće i zasigurno će htjeti djelovati antikompetitivno u novonastaloj situaciji otvorenog tržišta.

Problem tranzicije Slovenije u informatičko društvo, ako polazim od smjernica “eEurope”, pokazuje se, dakle, ponajprije kao tranzicija (među)resorno za to područje zaduženih tijela nacionalne vlasti, koji se samo moraju promijeniti iz (su)vlasnika monopolista u aktere osiguranja kompetitivnosti. Uz programe prevladavanja informacijske isključenosti, upravo je kontrolirana deregulacija koja zagovara i omogućuje javni interes info-građana, najvažniji razvojno kritički element u osiguravanju informatičke Slovenije za sve nas, koja neće biti isključujuća – nego sinergična. Samo tako uz e-ekonomiju mogu zaživjeti najavljeni programi e-vlade i e-javne uprave na različitim teritorijalnim razinama društveno-prostorne organizacije.

Usporedba informatizacije Slovenije s informatizacijom drugih tranzicijskih država

Premda je prošlo već desetljeće otkad je proučavanje razvoja informacijskih društava jedna od glavnih tema analiza društvenoga razvoja, u objavljenim monografijama o toj temi još uvijek izrazito prevladavaju analize svima dobro poznatih najuspješnijih primjera iz tek nekoliko informacijski najrazvijenijih država, regija i gradova. Tako, osim u dokumentima koji su potpora političkoga odlučivanja o budućem razvoju EU-a u kojima pratimo neke indikatore i poopćene analize, nedostaju sadržajno produbljene usporedne studije o politikama informatizacije u tzv. državama tranzicije.

Jedan od prvih ozbiljnijih pokušaja prevladavanja toga nedostatka bio je projekt *The Media in Southeast Europe*, koji je provodio *Southeast European*

Media Centre iz Sofije. Spoznaje 15 istraživača iz 10 država objavljene su u zborniku *New Media in Southeast Europe* (Spasov & Todorov, ur., 2003). Prema opsegu i financijama skromniji, bio je istraživački projekt 12 autora iz 6 država *Community-Net in South and East Europe*. Zaključci projekta predstavljeni su u zborniku koji je izdao Centar za prostornu sociologiju Fakulteta za društvene znanosti Sveučilišta u Ljubljani uz financijsku potporu Ministarstva za informacijsko društvo (Trček (ur.), 2003).

Usporednu analizu informatizacije Slovenije s ostalim tranzicijskim državama temeljimo uglavnom na istraživačkim spoznajama navedenih projekata. Otpočetak se slažemo sa zaključkom kolege Spasova (2003: 8–10) da je osnovna poteškoća usporednih istraživanja koja obuhvaćaju jugoistočnu Europu, traženje zajedničkog nazivnika. Unatoč zapadocentričnom stajalištu o karakteristikama “Balkana”, riječ je o historičnom i društveno-razvojno kompleksnom području Europe. Ako pokušamo na pravilan način situirati dosegnuti stupanj razvoja informatizacije u Sloveniji, moramo uzeti u obzir da je Slovenija s jedne strane imala nešto bolje početne društveno-ekonomske uvjete pri izlasku iz socijalizma od ostalih, te da taj prijelaz, u usporedbi s drugim zemljama regije, tekao donekle bezbolno. To se odražava u sačuvanoj i poboljšanoj kvaliteti života, koja se na individualnoj razini izražava i u dosegnutom stupnju informatizacije.

Možemo zaključiti da je uz Estoniju, Slovenija prema pokazateljima informatizacijske razvijenosti najuspješnija europska tranzicijska zemlja, kod koje možemo govoriti o približavanju prosjeku EU-a prema broju domaćinstava s pristupom internetu (Slovenija 38%, EU 41%). Unatoč specifičnosti urbanog nedostatka značajnoga za tranzicijska društva, rezultati anketa RIS-a pokazuju da je u Sloveniji za razliku od ostalih tranzicijskih država (vidi Spasov, 2003a: 80-81, Malović, 2003: 140-141, Kolar-Panov, 2003, 174-178) sve manje važna podjela na osi urbano-ruralno pri korištenju informacijskih tehnologija. Kao objašnjavajuća varijabla koja dijeli info-bogataše od info-siro-maha u prvi plan dolazi sve više – naobrazba.

U usporedbi s ostalim državama u Sloveniji je najslabija točka politika informatizacije, jer se zbog dostignutog relativno visokog stupnja zaboravlja ili premalo pozornosti posvećuje sloju stanovništva koji je često informacijski nepismen i isključen iz procesa informatizacije. Tako je primjerice, tek nedavno započet pokusni projekt E-selo, premda u susjedstvu imamo bogata mađarska iskustva sa svenacionalnom mrežom, što je razvojno zanimljivo uz općenitu uspješnost i zbog činjenice da uključuje mreže s vrlo šarolikom vlasničkom strukturom (Gáspár & Wormald, 2003).

Razvojno gledano vjerojatno je najproblematičnije to što se Slovenija nalazi u položaju kad bi morala početi posvećivati veću pozornost politikama dos-

tizanja sinergija na području informatizacije. Pritom je u usporedbi s ostalim tranzicijskim zemljama vidljiv niži stupanj voluntarizma u razvoju informacijskoga društva. To se najbolje očituje u činjenici da postoji vrlo malo uspješnih projekata tipa “informatijsko društvo za sve”, koji ne bi bili ishodišno vezani za financije iz državnoga proračuna. Gledano s te pozicije možemo reći da su informacijski manje razvijena tranzicijska društva čak u prednosti, jer akteri u svojem znanju i volji za uspostavu mreža i sadržaja koji bi bili namijenjeni različitim skupinama ne mogu računati na proračunsku potporu nego moraju vlastitom snalažljivošću ostvariti rezultate.

Razvojno aktualan problem, koji nije tako izrazit u ostalim tranzicijskim državama jest i nastavak monopola nacionalnog telekomunikacijskog operatera, što pokazuje da se nacionalnoj vlasti ne žuri osigurati jednakopravne uvjete manjim i novim akterima na telekomunikacijskome tržištu. S jedne strane to možemo razumjeti zbog činjenice da je država glavni vlasnik “bivšega” monopolista, ali se s druge strane sve češće pokazuje da je riječ o gospodarskom subjektu kojega se izvršna vlast boji i zbog toga ga ne dira.

Kratku usporedbu mogu zaključiti mišljenjem da će dostignuti stupanj informatizacije u Sloveniji prije biti kočnica nego poticaj budućega razvoja informacijskoga društva u Sloveniji ako ne bude prijelaza na politiku “pomoći za samopomoć” sadašnjim informacijski isključenim akterima i preusmjeravanja financijske potpore projektima uspostavljanja e-sadržaja.

Projekcija mogućih scenarija informatizacije Slovenije

Na osnovi zbirne analize stanja, skica mogućih scenarija daljnjega razvoja informatizacije Slovenije i utjecaja na promjenu društveno-prostorne i prostorno-vremenske organizacije, polazi od temeljnog prostornoga planiranja prema scenariju koji je dao Kos (1998). Na “scenaristiku” u svojoj skici mogućih smjerova razvoja informatizacije, gledam, naime slično kao Kos kod scenarija prostornoga razvoja Slovenije, što znači u prvom redu kao na sredstvo mobilizacije, a ne toliko kao na sredstvo konkretnog predviđanja budućnosti. Riječ je, dakako, o futurološki vjerojatnim skicama uz predviđene ekstrapolacije pozitivnih i/ili negativnih razvojnih trendova kod predviđenih politika informatizacije. S obzirom na to da je riječ o tehnološki-razvojno propulzivnom području, kod skica mogućih scenarija ne određujem se prema kratkoročnosti i dugoročnosti predviđanja, jer novija povijest informatizacije pokazuje da bi s vremenom određena predviđanja bila vrlo vjerojatna i – pogrešna. Činjenica je također da trenutačno još ne znamo kakva će tehnološka rješenja biti najmasovnije prihvaćena i prevladavati u budućnosti, te zato u svojoj scenaristici izbjegavam i tehnicistički pristup.

U već spomenutoj studiji, Kos (1998) je na osnovi empirijskih analiza dugoročnih društvenih promjena i na osnovi konceptualno metodoloških polazišta iznio “četiri osnovna scenarija budućega društvenog i prostornog razvoja Slovenije”: nulti, tradicionalistički, modernistički i postmodernistički. Nulti scenarij nije mobilizacijski, nego predviđa inertnost gole slučajnosti s niskim stupnjem društvene integracije i sve većom kompleksnošću te slučajnim eklekticismom kao metodom rješavanja društvenih problema. Za tradicionalistički scenarij značajna je retro-nostalglična optika s idejom autarhične samodovoljnosti uz produbljivanje raskoraka između urbanog i ruralnog, te centralnog i perifernog. Modernistički scenarij je usmjeren najviše klasično-razvojno i zasnovan je na pragmatičkoj racionalnosti i jasnoj prostornoj hijerarhiji s izraženom centralizacijom odlučivanja. Postmodernistički scenarij trebao bi omogućavati pozitivnu sinergiju tradicionalističkoga i modernističkoga i stvoriti uvjete za individualizaciju i povećanje uprizorenja (preuzeto prema Kosu, 1998).

Pri vlastitu fokusiranju i imenovanju scenarija usmjeravam se prije svega na problem intenziteta prijelaza u informatičko društvo.

Minimalistički scenarij

Kod minimalističkog scenarija riječ je o “neplanskom” inertnom razvoju, koji predviđa negativne trendove smanjivanja broja korisnika informacijskih medija i daljnje zaostajanje na području virtualizirane ponude i elektroničkoga poslovanja. Tako mogu predvidjeti zaostajanje za globalnim i europskim razvojnim trendovima na tom području, kao i smanjenje raskoraka glede informatizacije između Slovenije i ostalih tranzicijskih država. Ti trendovi će zasigurno pospješivati odljev mozgova stručnjaka informacijskih znanosti.

Teritorijalno gledano, dogodit će se raskorak između većih gradova s okolicom, te suburbane i ruralne provincije glede stupnja informatizacije i ponude virtualiziranih usluga. Mogu predvidjeti maksimalno 40-50 postotnu informatizaciju domaćinstava, koja će prema demografskoj strukturi izražavati klasičan problem informatizacije bez politike uključivanja informacijski i općenito društveno prikraćenih slojeva.

Gledano sa stajališta nacionalne i regionalnih ekonomija ostat ćemo na rubu globalnih trendova i uključivat ćemo se u globalne mreže kao akteri koji provode u unutarnjomrežnoj raspodjeli rada poslove s malom dodanom vrijednošću.

Riječ je, dakako, o razvojno apokaliptičnom scenariju koji se može ostvariti bude li odziv razvojno odgovornih aktera na različitim teritorijalnim razinama i u različitim sektorima prespor.⁴ Prema tom scenariju doći će do stagnacije u

svim dimenzijama informatizacije. Politička vlast ne sudjeluje s vlastitim sektorom pri izgradnji informacijske infrastrukture i ne priprema odgovarajuće razvojno zakonodavstvo, koje bi omogućavalo konkurentnost u demonopolizaciji i snižavanju cijena te podizanju kvalitete i kvantitete digitaliziranih usluga. To vodi u produbljivanje informacijske isključenosti i nesudjelovanje potencijala inovativnosti. Taj je scenarij malo vjerojatan i predstavlja distopičnu viziju “gole slučajnosti”.

Umjereni scenarij

Za razliku od minimalističkoga, ovaj scenarij predviđa ostvarenje nekih razvojnih politika na području informatizacije, u prvom redu politika u smjeru brže demonopolizacije telekomunikacijsko-informacijskoga tržišta i s time povezanoga snižavanja cijena i podizanja kvalitete usluga prijenosa informacija; razvoj virtualnih trgovina i usluga u ograničenom opsegu, nadgradnju zakonodavstva o elektroničkom potpisu s razvojem elektroničkoga poslovanja, te pilot-pokuse uvođenja virtualne demokracije.

Manjkavost nabrojanih politika može biti efekt “porta” (Graham, 1999). Riječ je o zastarjelom pristupu u politici informatizacije koji je forsirao nastanak informacijski visoko razvijenih središta. Ona nisu imala željenoga utjecaja na urbana okruženja. Pritom se bez politike informatizacije pokrajina kao mogućega ishodišta za njezino ponovno oživljavanje, uz odgovarajuću kreditnu politiku rješavanja problematike stanovanja i uzimanja u obzir obnove arhitekturne tipike, ne može očekivati porast demografske raspršenosti. To bi moglo značiti velik napredak za pokrajine. Bez politika razvoja koje bi se usmjeravale na informacijski prikraćene skupine i osiguravale im uključivanje u informacijsko društvo, može se očekivati barem 1/3 neinformatizirane populacije.

Pri uključivanju u globalne poslovne mreže prema umjerenom scenariju, mogu se očekivati nešto bolja ishodišta slovenskih aktera koji će i dalje ostajati većinom u odnosu neparitetnosti uloga pri konkretnim povezivanjima.

Prema umjerenom scenariju nositelji razvojnih politika su, doduše, svjesni značenja informatizacije, premda ne prelaze iz industrijske u informatičku razvojnu paradigmu. To vodi do određenih manjkavosti u razini infrastrukturne razvijenosti i u oblikovanje “priča o uspjehu”. No pritom nije dosegnuta sinergična međusektorska i općedemokratska informatiziranost. Mogu predvidjeti da je na sadašnjem stupnju razvoja najvjerojatniji umjereni scenarij, kao pokušaj implementacije postojećih relativno kvalitetnih zakonskih ishodišta procesa informatizacije. Zamka toga scenarija je u predugom ustrajanju na oglednim projektima, umjesto, da se uspješna rješenja prenose na cijelu Sloveniju, te

uklanjaju pogreške i opasnosti koje su se javljale u realizaciji. Prema umjerenom scenariju važnu ulogu u usporavanju informatizacije može igrati Agencija za regulaciju telekomunikacija, ako ne bude uklanjala antikompetitivne težnje bivših monopolista. Opasnost umjerenosti je u zaboravljanju na aktere isključene iz procesa informatizacije, te na neiskorištavanju takozvanih skrivenih znanja.

Optimalni scenarij

Polazište optimalnoga scenarija je definiranje informatizacije kao jednog od ključnih razvojnih zadataka Slovenije s ciljem prijelaza zemlje iz “doinformacijskog” u razvijeno informatičko društvo, koje će se pokušati jednako pravno uključivati u globalne razvojne trendove na području informatizacije. Da bi se to postiglo potrebno je nastaviti s izobrazbom na svim razinama obrazovnoga sustava. Pritom je potrebno osigurati integraciju informatizacije kao oruđa i načina rada u cjelokupni proces učenja, a ne samo pri obveznim fakultativnim informacijskim predmetima, što je pretežito trenutna praksa. Uz pomoć prilagođenih andragoških pristupa ciljnim skupinama, potrebno je osigurati informacijsko opismenjavanje neškolovanih slojeva.

Na razini razvoja informacijskih mreža potrebno je maksimalizirati iskorištenje postojećih mreža i njihovu odgovarajuću nadogradnju (telekomunikacijsku, kabelsku, električnu, optičke vodove ELES-a i DARS-a...) te uvesti nove oblike (bežični internet kao mogućnost za informatizaciju teško dostupnih i loše naseljenih područja). Agencija za regulaciju telekomunikacija mora se kao autonomni subjekt koji ne podliježe pritiscima trenutno vladajućih interesa političkih elita, brinuti za regulaciju deregulacije i u prvom redu osiguravati pristup javnim, mjesnim mrežama, te tako pomoću jednakopravnog pristupa javnoj infrastrukturi svim ponuđačima telekomunikacijskih usluga omogućavati kompetitivnost.

U informatizaciji je potrebno besplatnim pristupom (tzv. free-net) potaknuti uključivanje financijski manje imućnih slojeva pučanstva, odgovarajućom šarolikom ponudom usluga osiguravati privlačnost kibernetškoga prostora širim slojevima, subvencioniranjem kupnje potrebne opreme te besplatnim savjetovanjem na daljinu i u kući, uključujući i početničke korisničke tečajeve.

Potrebno je razvijati i informacijske mreže zajednice. Lokalne i regionalne informacijske mreže trebale bi poticati razvoj virtualne lokalne demokracije i uključivati zainteresiranu javnost u virtualne debatne forume. Pritom se veliki dio rutinske birokracije lokalne i državne uprave može virtualizirati, čime se može pospješiti brzina procesa (mogućnost osnivanja i registracije poduzeća u 24 sata).

Osim razvoja inovacijsko-informacijskih inkubatora koji će osiguravati “pomoć za samopomoć”, mogu predvidjeti razvoj mnogobrojnih manjih poduzeća. Ona će svojom inovativnošću, prodornošću i mogućnošću fleksibilne prilagodbe tržištima biti pokretačka snaga gospodarskoga razvoja, ako im razvojnim programima bude omogućen rizični pokretački kapital.

Razvijene informacijske mreže su i ishodište delokalizacije radnih procesa i time se posljedično razvijaju novi obrasci demografske raspršenosti, koja može okrenuti trendove depopulacije mnogih ruralnih područja. Pritom politike poticanja svih mogućih oblika teleposlova mogu odigrati ključnu ulogu. Dakako, potrebno je trijezno razmisliti o tome je li forsirano, gotovo dogmatično ustrajanje na obrascima demografske raspršenosti kao ideala prostornoga razvoja, doista dugoročno razvojno odgovarajuće stajalište.

Sinergijski učinak ostvarivanja optimalnog scenarija je i komplementarno prepletanje kibernetškoga i fizičkoga prostora u jedinstven info-urbani prostor visoko razvijenoga informatičkog društva. Sinergija kibernetškoga i fizički izgrađenoga prostora u jedinstveni habitat informatičkoga društva mora postati i polazište prostornoga i urbanoga, te arhitekturnoga planiranja.

Optimalni scenarij, dakle, maksimizira informatizaciju kao modernistički razvojni projekt uz pretpostavku da su politički, ekonomski, znanstveno-istraživački i (sub)kulturni nositelji razvoja prihvatili informatičku paradigmu kao razvojni model. Zakonodavna i izvršna vlast mora osiguravati javno-privatna partnerstva i financirati informatizaciju, te regulirati procese informatizacije, ne na osnovi kratkoročne profitabilnosti kod procesa privatizacije, nego na načelima javnoga interesa informatičkoga društva za sve.

Nadilazeći scenarij

Nadilazeći scenarij je maksimalizacija optimalnoga s definiranjem politika informatizacije kao temeljnoga razvojnoga projekta Republike Slovenije, s ciljem njezine preobrazbe u informatičko društvo, koje bi usporedno sa sadašnjim razvojnim stupnjem bilo na razini Singapura⁵ ili barem Irske. Logika prostora tokova morala bi u nadilazećem scenariju postati prevladavajuća logika prostorno-vremenske organizacije društvenoga djelovanja i u odnosu prema tome, definirale bi se teritorijalno-prostorne razvojne politike.

Pritom je potrebno, osim osiguranja informacijske dostupnosti najširim slojevima digitalizacijom i domestikacijom informatičkoga društvenoga djelovanja, osigurati i odgovarajuću informacijsku privatnost i sigurnost djelovanja u kibernetškom prostoru. Za postizanje nadilazećeg scenarija potrebna je sinergija međuresorskoga i teritorijalno međurazinskoga djelovanja, koju bi moglo koordinirati *Nacionalno vijeće za informatizaciju*, kao neovisna i auto-

nomna ustanova. Ona bi trebala udruživati sve razvojno ključne aktere i osiguravanjem javnih i privatnih izvora koordinirati ostvarenje konkretnih razvojnih programa informatizacije.

Programsko polazište tog scenarija mogu biti smjernice inicijative “eEurope” i pozitivna iskustva najuspješnijih informatičkih društava (Danska, Irska, Kanda, Singapur). Za uspješnu izvedbu – osim financijski povoljnoga pristupa digitaliziranim mrežama i sadržajima – treba osigurati digitalnu pismenost koja mora kod slojeva koji se školuju, obuhvatiti i iz procesa obrazovanja trenutno isključene slojeve. Riječ je o programima koji se definiraju sintagmom “učeći građanin”. Za razvojno-istraživačku uspješnost informatizacije potrebno je istraživačima i studentima osiguravati pristup “brzom internetu” prema primjeru programa Internet II u SAD-u i kanadskoj optičkoj mreži.

Za pospješivanje e-ekonomije i e-trgovanja potrebno je poticati e-poslovanje uvođenjem elektroničkog potpisa i osiguravanjem sigurnosti transakcija. Sudeći prema rezultatima spomenutog istraživanja poduzeća (RIS) za uključivanje manjih gospodarskih subjekata u e-ekonomiju potrebno je provesti sustav “pomoći za samopomoć”. Programi pomoći s digitalnim opismenjavanjem i subvencioniranjem nabave opreme, također su potrebni za ostvarivanje trenutno isključenih slojeva. To se može postići osnutkom informacijskih centara na razini lokalnih prostornih jedinica, politikom dodjele e-mail adresa svakome građaninu starijemu od pet godina, kao što je to slučaj u Singapuru, te dodjelom elektroničkoga potpisa svakom punoljetnom građaninu.

Informacijski punktovi trebali bi postati i ulazne točke za komunikaciju među građanima i e-državne/općinske uprave. Ona bi većinu komunikacija sugrađanima mogla prenijeti u kibernetički prostor, te time vremenski-troškovno poboljšati upravne postupke. Virtualizacija je moguća i u drugim javnim sektorima, kao što su primjerice zdravstvo s telezdravstvom i obrazovanje s digitaliziranom izobrazbom na daljinu. Općenito, virtualna sveučilišta postaju tranzicija bivših radničkih sveučilišta i osiguravaju ostvarenje programa “permanentnoga obrazovanja.”

Glede prostorno-vremenske organizacije društvenoga djelovanja, nadilazeći bi scenarij omogućio uvođenje logike dvaju prostora, koju u svojem postmodernističkom scenariju predviđa Kos (1998; Zupančić, 2000). U prvome prostoru infourbane gustoće događat će se intenzivnije društvene dinamike, dok će se u drugom prostoru sačuvanih okolišnih habitata moći s trajnosno i estetsko najmanje opterećujućim rješenjima informacijske dostupnosti, događati manja intenzivnost društvenih dinamika. Zsigurno mogu predvidjeti porast više domicilnosti i “infonomadstva” s relativno čestom uporabom dviju ili više lokacija budućih teledjelatnika i telekorisnika općenito. Pritom će na značenju gubiti podjela na klasičnoj urbano-ruralnoj osi i dobivati na važnosti podjela

na prvi prostor infourbanih gustih agregacija i drugi prostor raspršenoga, trajnosno razvojno usmjerenoga življenja uz poštovanje sintagme “manje je više”. Sastavni dio optimalnoga scenarija je i osiguravanje viriliovske “mogućnosti sljepila”.⁶

Bilo bi pogrešno govoriti o nadilazećem scenariju kao o postmodernističkom. Prije je riječ o scenariju koji će udruživati politike informatizacije kao modernističke projekte na različitim teritorijalnim i sektorskim razinama – u sinergičke mreže. Pritom bi bilo potrebno težiti uklanjanju postojećih praksi podvajanja i regulacijom odnosa između javnih i privatnih interesa pokušati osiguravati inovativnost aktera profitnoga i neprofitnoga kibernetskog prostora.

Zaključak: Polazišne smjernice politika informatizacije

U pregledu dosadašnjih informacijskih politika i u pokušaju odgovora na pitanje što bi trebalo biti urbano planiranje u kibernetском prostoru, Graham (1999) nudi tri prevladavajuće prakse u provedbi informatizacije na razini urbanih okruženja: globalno pozicioniranje, endogeni razvoj i virtualne demokracije.

Kod globalnoga pozicioniranja riječ je o logici “teleporta” koja je bila prevladavajuća u osamdesetima; kod endogenog razvoja misli na informatizaciju na lokalno-regionalnoj razini koja povezuje ekonomske, društvene i kulturne aktere; kod lokalne virtualne demokracije riječ je o omogućavanju pristupa najširim slojevima stanovništva i njihovu uključivanju u civilno-društvene (političke) rasprave, povezane s rješavanjem konkretnih problematika koje obuhvaćaju otvorena pitanja su-bivanja.

Polazeći od kritika “teleportskoga” pristupa kao prevladavajućeg pristupa na početku politika informatizacije (gdje su se obično oblikovali informacijski visoko razvijeni otoci, koji su manje ili nikako pridonosili razvoju informatizacije cjelokupnih gradova ili regija, nego što su to planeri željeli), te iz analize uspješnih primjera virtualnih demokracija (Trček, 1997; Trček & Lenarčič, 2003), mogu zaključiti da je za uspješnu informatizaciju potrebno kombinirati sve tri strategije.

Pritom je dugoročno svakako važan pokušaj oblikovanja lokalno-regionalnih informacijskih mreža, otvorenih prema korisnicima i sadržajima. To možemo postići javno dostupnim informacijskim mrežama, koje osiguravaju oblikovanje neprofitnoga kibernetškog prostora, razvojem mnogobrojnih kibernetških (sub)kultura i ohrabivanjem “malih” lokalnih poticaja elektroničke trgovine. Nužno minimalno polazište informacijskih razvojnih strategija, na kojemu možemo graditi informatiziranu Sloveniju činili bi: masovno neograničeni pristup koji će uključivati i javno dostupne radne postaje za besplatnu

upotrebu, besplatni početnički tečajevi, to jest tečajevi informacijskoga opismenjanja, savjetnički telefoni, lokalni centri za tele-posao, posuđivaonice opreme i subvencioniranje kupnje potrebne opreme deprivilegiranim slojevima.

Demografska raspršenost i iskorištavanje mreža kableske televizije, te u budućnosti i elektronaponskih kao istodobnih informacijskih mreža koje bi pokrile veći dio lokalne populacije, omogućuju učinkovitu e-ekonomiju, uz osiguranje dostave naručenoga u virtualnim trgovinama. Taj način kupnje i obavljanja drugih potreba na daljinu posebice je važan za hendikepirane i prostorno manje mobilno stanovništvo.

U oblikovanju tako zasnovanoga, sveobuhvatnog, javno dostupnog, cjenovno nezahitjavnoga i za korisnika ugodnoga informacijskog prostora, važna je uloga lokalne vlasti. U uspješnim lokalnim informacijskim sustavima, lokalna vlast obično igra ulogu koordinatora i osigurava mogućnosti supostojanja ne samo profitnih nego i neprofitno usmjerenih aktera u lokalnom kibernetском prostoru. Za uključivanje u informatizirane globalne mreže na razini općina i regija, nužan je razvoj javno dostupnoga informacijskog sustava, koji će omogućavati informatizaciju manjih poduzeća, sve češći rad u kući, oblikovanje predstavljanja lokalnoga radnog okruženja u kibernetском prostoru, te informatizaciju i virtualizaciju mnogobrojnih usluga. U informatizaciji se u urbano okruženju mogu iskoristiti već postojeće mreže kableske televizije.

U provedbi informatizacije potrebno je planirati izgradnju infrastrukture i u pokrajinama. To bi omogućilo prostorno raspršivanje posla i istodobno veću humanizaciju života, te bi ostvarilo želju mnogih stanovnika Slovenije za "svojim mirom" u kući. Informatijsko-komunikacijski opremljena pokrajina neće biti privlačna samo potencijalnim domaćim "tele-djelatnicima", nego i strancima koji žele živjeti i raditi u Sloveniji uz osiguranu globalnu informacijsku dostupnost.

BILJEŠKE:

- ¹ Prevladavajuće muški, iznadprosječne naobrazbe, s dobrim prihodima, zaposleni u informatiziranim sektorima.
- ² Prema rezultatima ankete 2/3 velikih, 1/2 srednjih i malih, te 1/3 manjih poduzeća već je razmjenjivalo podatke u e-obliku pomoću APP-a. (Vidi Filipovič, 2001).
- ³ Na to ukazuju i analize domaćih Top www stranica. U Top 10 nalazimo stranice pretraživača, ponuđača pristupa, telefonske imenike i informacije o vremenu te burzovna kretanja, a ne stranice e-sadržaja i e-trgovina.
- ⁴ Tako su na savjetovanju o elektroničkom poslovanju godine 2000. u Ljubljani zaključili da nije problem u slaboj informacijskoj opremljenosti, nego u poslovnoj kulturi domaćih menadžera. Oni se boje izazova elektroničkog poslovanja ili ga čak ni ne shvaćaju kao razvojno nužnog.

- ⁵ Kod navodenja Singapura, dakako, misli na informacijsku razvijenost, a ne na njihovo specifično poimanje demokracije i privatnosti.
- ⁶ Pod pridjevom "viriliovski" mislimo na teoretske konceptualizacije koje se temelje na kritičkoj analizi fenomena informatičkog društva francuskog poststrukturalista Paula Virilioa.
-

LITERATURA:

- Bryan, C. (1996) "Manchester: Democratic Implications of an Economic Initiative", *Javnost/The Public*, 3(1): 103-116.
- Castells, M. (1996) *The Rise of the Network Society*. Cambridge: Blackwell.
- Connell, I. (1996) "Cyberspace: The Continuation of Political Education by Other Means", *Javnost/The Public*, 3(1): 87-102.
- Downey, J. i J. McGuigan (ur.) (1999) *Technocities*. London: Sage.
- eEurope (2000) *eEurope – An Information Society for All: Progress Report*. Lisbon: For the Special European Council of Employment, Economic Reforms and Social Cohesion.
- Filipovič, M. (2001) "Lahko se primerjamo z Dansko: Plačilni promet in e-poslovanje", *Delo*, 28. svibnja 2001, str. 21.
- Gáspár, M. i T. Wormald (2003) "The Network Community of Small Settlements in Hungary: Perspectives and Experiences". U: Trček, Franc (ur.), str. 35-54.
- Graham, S. (1999) "Towards Urban Cyberpace Planning: Grounding the Global through Urban Telematics Policy and Planning". U: Downey & McGuigan (ur.), str. 9-33.
- Grossman, L. K. (1995) *The Electronic Republic: Reshaping Democracy in the Information Age*. New York: Viking/Penguin Group.
- Hauben, M. (1995) "Exploring New York City's Online Community: A Snapshot of NYC.GENERAL". *Computer-Mediated Communication Magazine*, May 1995 (<http://www.december.com/mag/1995/may/hauben.html>).
- Hauben, M. F. (1997) "The Netizens and Community Networks". *Computer-Mediated Communication Magazine*, February 1997 (<http://www.december.com/mag/1997/feb/hauben.html>).
- Kolar-Panov, D. (2003) "The Internet in Macedonia: First Steps towards the Future". U: Spassov, Orlin & Christo, Todorov (ur.), str. 169-184.
- Kos, D. (1998) *Sociološki vidiki v republiškem prostornem planu: zaključno raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Malović, S. (2003) "Slower than Expected". U: Spassov, Orlin i C., Todorov (ur.), str. 138-150.
- Perenič, G. (2001) *Zakon o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu in Uredba o pogojih za elektronsko poslovanje in elektronsko podpisovanje: z uvodnimi pojasnili*. Ljubljana: Pernič svetovanje.
- Rus, A. (2001) "Telekom zastarel, država zbegana: privatizacija telekomunikacij". *Delo*, 12. svibnja 2001, Sobotna priloga, str. 12-13.
- Spassov, O. i C. Todorov (ur.) (2003) *New Media in Southeast Europe*. Sofia: Southeast European Media Centre/SOEZM.
- Spassov, O. (2003) "Beyond the Dark Side: New Media in Southeast Europe". U: Spassov, Orlin i C. Todorov (ur.), str. 7-30.
- Spassov, O. (2003a) "The Internet in Bulgaria: Transformation of the Public Sphere". U: Spassov, Orlin i C. Todorov (ur.) str. 72-99.
- Trček, F. (1997) "Virtualna demokracija – navideznost ali dejanskost"? *Družbenoslovne razprave*, 13(24/25): 98-117.
- Trček, F. (2003) "Problemi informacijske (ne)dostopnosti". Ljubljana: *Zbirka Kiber*, CPS/FDV.
- Trček, F. (ur.) (2003) "Community-Net in South and East Europe". Ljubljana: *Zbirka Kiber*, CPS/FDV.
- Trček, F. i B. Lenarčič (2003) "Internet kot medij politične participacije primer priprave novega prostorskega plana Mestne občine Ljubljana". U: LUKŠIČ, Andrej (ur.) *OBLAK*, Tanja (ur.). *S poti v digitalno demokracijo*, (Knjižna zbirka Hermes). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, str. 99-110. <http://odks.fdv.uni-lj.si/knjige/edemokracija.pdf>.
- Virilio, P. (1996) *Hitrost osvoboditve (La vitesse de libération)*. Ljubljana: Študentska založba.
- Zakon o telekomunikacijama (2001) (http://www.gov.si/mid/DocFiles/Objavljeni_zakon_ZTEL.pdf).
- Zupančič, J. i dr. (2000) "Družba in prostorski razvoj Slovenije: 3. fazno poročilo: scenariji razvoja in smernice". Ljubljana: Inštitut za geografijo in Ministarstvo za okolje in prostor: Ured za prostorsko planiranje.

Franc Trček

E-Slovenia – A Critical Analysis of the Social and Spatial Dimensions of Informatization

SUMMARY

The present article reviews the problems of informatization in Slovenia. The process of informatization has been developed as a grassroots movement at the beginning. In certain areas, such as mobile telephony, Slovenia is near the top. On the other hand, the telecommunications services market has not been liberalised and data transfer networks have not been interconnected; the prices for services are therefore high. Such obstacles to development slow down the country's progress towards information society.

The author concludes that Slovenia cannot yet be regarded as an information society, although some relatively favourable indicators of the degree of informatization have been noticed. The conclusion offers some guidelines for possible scenarios of Slovenia's informatization, taking into account that a successful transition from the industrial to the informational mode of development requires a synergy of the modernist territorial infrastructure planning, the informational elites' profit-oriented tendencies, and the innovative potential of cyber (sub)cultures.

Key words: informatization, informational literacy, Internet, Slovenia